

4. Positionsverb

Typologiskt kan språk delas in i två kategorier när det gäller lexikaliseringen av rörelse (motion events): *satellite-framed* respektive *verb-framed languages*. Skillnaden mellan germanska och romanska språk (till exempel franska, italienska och spanska) har ofta varit utgångspunkten för denna indelning (Talmy 1985; 2000; Slobin 1996; Ross 2016). Talmy använder termerna *väg* eller *riktning* (path) och *sätt* (manner) där exempelvis ett språk som italienskan som benämns verb-framed har rörelsens *väg/riktning* inherent i huvud verbet medan rörelsens *sätt* kan uttryckas med ett komplement. Germanska språk som svenska och nederländska är satellite-framed där istället rörelsens *sätt* finns inherent i huvud verbet medan rörelsens *väg/riktning* kan uttryckas med en satellit (till exempel en partikel eller postposition), jfr. nederländska i (4.1) med översättningarna till italienska i (4.2) och svenska i (4.3).¹

- (4.1) De mensen wandelen het gebouw *uit*.
- (4.2) La gente *esce* dall'edificio.
'människorna går ut byggnaden'
- (4.3) Människorna vandrar *ut* ur byggnaden.

I exempel (4.2) anges *riktning* i verbets semantik (*esce* = gå ut) medan nederländska använder postpositionen *uit* och svenska adverbet *ut* (i kombination med prepositionen *ur*) för att uttrycka riktning. I den nederländska satsen i (4.1) benämns *uit* postposition då den placeras sist i satsen och på så vis anger riktning. Svenskan använder istället riktningssadverb i kombination med en

---

Hur du refererar till det här kapitlet:

Johansson, A. 2019. *Kontrastiva studier i nederländska och svenska: Med en inledning om tredjespråksinlärning och tvärspråklig medvetenhet*. Pp. 56–77. Stockholm: Stockholm University Press. DOI: <https://doi.org/10.16993/baz.e>
License: CC-BY.

preposition i (4.3). Man kan alltså se att verbet i italienska anger generell rörelse (gå) och i nederländska specifik rörelse med verbet *wandelen* 'vandra' som alltså anger på vilket *sätt* rörelsen sker: gå till fots i lugnt tempo. Svenskans *vandra* har motsvarande betydelse. Om ett romanskt språk vill ange rörelsens *sätt* sker det med ett gerundium (verbalsubstantiv), prepositionsfras eller adverbial. I följande sats används prepositionsfras *med flyget* på italienska för att ange *sätt* på vilket rörelsen sker: *sono andato a New York con l'aereo* 'jag har åkt *med flyget* till New York'. På svenska och nederländska kan man använda verbet *flyga* där både rörelse och sätt anges: *jag har flugit till New York* respektive *ik ben naar New York gevlogen*.

Uppdelning av språk i satellite-framed och verb-framed kan även appliceras på bruket av positionsverb i germanska språk för att uttrycka befintlighet. Även här skiljer sig romanska respektive germanska språk åt i det att exempelvis franska uttrycker befintlighet (locative events) med generella verb såsom *être* 'vara', *était posée* 'vara placerad' eller *se trouver* 'befinna sig' medan de germanska språken såsom nederländska, svenska och tyska kan uttrycka befintlighet med verb som anger en specifik position med *staan/liggen/zitten* respektive *stå/ligga/sitta* (se till exempel Viberg 2013). Nedan jämförs franskan i (4.4) med översättningar till nederländska och svenska i (4.5) respektive (4.6).

- (4.4) Il *est* en prison.
'Han är i fängelset'
- (4.5) Hij *zit* in de gevangenis.
- (4.6) Han *sitter* i fängelse.

I (4.4) har den franska exempelmeningen ett generellt verb (vara) som uttrycker befintlighet medan de nederländska och svenska exempelmeningarna använder *zitten* respektive *sitta* som anger en specifik position där dock betydelsen egentligen inte behöver innebära att fången verkligen *sitter* utan snarare betydelsen att det mänskliga subjektet *befinner sig* i fängelset. Både svenska och nederländska har generella verb som uttrycker existens, till exempel har svenskan *vara* och *finnas* och nederländskan *zijn*. Dock används positionsverben mycket frekvent på ett sätt som inte är möjligt för de romanska språken.

Inom kognitiv semantik förklaras positionsverbens prototypiska betydelse med att de går att härleda till människans tre huvudsakliga positioner. Det finns således en antropocentrisk grund till verbens betydelse och användning. Verbens antropocentriska bas kan beskrivas på följande sätt (Van Oosten 1984; Lemmens 2002):

- *staan/stå*: människans kanoniska position är vertikal. Hos en stående människa är den vertikala positionen i fokus, dvs. människans höjd. Människan håller sig upprätt med egen fysisk kraft (+ kontroll).
- *liggen/ligga*: inte människans kanoniska position. Hos en liggande människa är den horisontella positionen i fokus, dvs. människans längd, inte höjd. Människan använder inte sin fysiska kraft (– kontroll).
- *zitten/sitta*: en position mellan *stå* och *ligga*. Människan använder sin fysiska kraft för att hålla sig upprätt i sittande position. Detta drag är mindre framträdande i jämförelse med stående position men mer framträdande i jämförelse med liggande position.

Verben har utifrån dessa prototypiska betydelser fått en utvidgad betydelse där positionsverben återger bl.a. icke-mänskliga subjekts position. Detta gör att positionsverben används mycket frekvent i nederländska och svenska (Lemmens & Perrez 2010, Allén 1971). Ur följande exempel i (4.7) kan man härleda verbets antropocentriska grund i användningen av verbet med ett icke-mänskligt subjekt som i (4.8).

- (4.7a) Flickan ligger i sängen. (mänsklig position)
 (4.7b) Het meisje ligt in bed.
 (4.8a) Besticken ligger i lådan. (icke-mänskligt subjekt där dess rumsliga position anges)
 (4.8b) Het bestek ligt in de la.

Positions verbet *liggalliggen* anger subjektets befintlighet på en plats och anger samtidigt en specifik position. Valet av positionsverb kan säga något om det icke-mänskliga subjektets utseende/form eller funktion som i (4.8) där *bestickets* längd är i fokus vilket

hänger ihop med det mänskliga subjektets position i (4.7). På en fråga var ett föremål finns anges ofta föremålets rumsliga position med något av positionsverben *stå*, *ligga*, *sitta* såsom i – *waar is het boek?/var är boken?*, – *het staat op het rekjelden står på hyllan*.

I följande avsnitt beskrivs positionsverbens användning i nederländska och svenska mer ingående baserat på tre semantiska användningsområden som beskrivits för nederländskan i två artiklar av Lemmens & Perrez (2010) och De Knop & Perrez (2014).

Positionsverbens semantiska nätverk i nederländska och svenska

Begreppen *figur* och *bakgrund* används i beskrivningen av positionsverben som analysredskap. Figur och bakgrund används för att beskriva vad som fokuseras i satsen. Dessa termer anger hur något lyfts fram (*figur*) i förhållande till något annat som utgör referenspunkten (*bakgrund*). Figuren kan vara rörlig men inte nödvändigtvis medan bakgrunden gärna är fast (Talmy 2000:26; Vogel 2011:48) såsom i *soffan står på golvet*. *Soffan* är här figuren och *golvet* är bakgrunden. Talmy (2000:312) anger att figur och/eller bakgrund kan vara en mängd av något eller ett område såsom i *floden flöt utmed bergssidan*. Här är *floden* figur och beskrivs i relation till bakgrunden *bergssidan*.

Man kan urskilja tre semantiska användningsområden vad gäller positionsverben: **människans kroppsliga position** när en människa konkret *står*, *ligger* och *sitter*, **befintlighet** som refererar till positionen en människa, ett djur eller entitet, (figur), har i förhållande till en konkret plats, exempelvis en låda, ett skåp eller golv (bakgrund) och **metaforisk** användning där figur och/eller bakgrund har en abstrakt betydelse, illustrerat i (4.9), (4.10) respektive (4.11).²

- (4.9a) Kvinnan sitter på stolen. (mänsklig position)
- (4.9b) De vrouw zit op de stoel.
- (4.10a) Gaffeln ligger på bordet. (befintlighet)
- (4.10b) De vork ligt op tafel.
- (4.11a) Kollegorna stod maktlösa inför beslutet. (metaforisk användning)
- (4.11b) De collega's stonden machteloos tegenover het besluit.

I (4.9) är både figur och bakgrund konkreta med antropocentrisk position i fokus. I (4.10) är också figur och bakgrund konkreta men figuren, dvs. *gaffeln*, är ett icke-mänskligt subjekt vars position går att koppla till mänsklig position, jfr (4.8). Gaffelns placering ses ur ett horisontellt perspektiv och därför används verbet *liggalliggen*. I (4.11) är figuren (=kollegorna) konkret medan bakgrunden (=beslutet) är abstrakt och användningen av positions verbet kan beskrivas som metaforisk. Vidare kan noteras att betydelsen mänsklig position och befintlighet kan förekomma samtidigt. På frågan: – *var är mamma?* kan svaret bli: – *hon sitter i vardagsrummet*. Troligen sitter hon i vardagsrummet men svaret uttrycker framför allt att mamma befinner sig i vardagsrummet. Beskrivningen av positionsverben kommer att följa indelningen i ovan nämnda användningsområden.

Beskrivningen av positionsverben är baserad på s.k. föreställningsscheman som är en av grundpelarna i den kognitiva semantiken. I kognitiv semantik menar man att våra kroppsliga erfarenheter påverkar hur vi tänker om olika företeelser och dessa kroppsliga erfarenheter skapar mönster. Dessa mönster används om och om igen i förståelsen av vår omvärld och kallas föreställningsscheman. Föreställningsscheman bildas främst av erfarenheter som kommer från synsinnet, hörselsinnet och känselsinnet (Vogel 2011:51). Man kan alltså säga att tanken är kroppsligt förankrad och det kan vi se i språket. Ett föreställningsschema som spelar en framskjuten roll i beskrivningen av positionsverben är behållare-schemat (containment). Lakoff och Johnson (1980:29) skriver följande om behållare-schemat:

We are physical beings, bounded and set off from the rest of the world by the surface of our skins, and we experience the rest of the world as outside us. Each of us is a container, with a bounding surface and an in-out orientation. We project our own in-out orientation onto other physical objects that are bounded by surfaces. (...). Rooms and houses are obvious containers. Moving from room to room is moving from one container to another, that is, moving *out* of one room and *into* another.

I behållare-schemat är kroppen en behållare men det kan även vara konkreta föremål eller platser i relation till den egna kroppen såsom i *kvinnan gick in i den stora salen*. Kroppen kan även vara

en behållare för känslor som exempelvis sorg, glädje och ilska. Andra behållare som Lakoff och Johnson nämner är abstrakta såsom händelser, aktiviteter och tillstånd som i *han låg i koma* (1980:30-32). Behållare-schemat tillsammans med kontakt-schemat är relevant vad gäller verben *zitten* och *sitta* (Lemmens 2002). För att använda termerna figur och bakgrund kan man säga att figuren har *nära kontakt* med bakgrunden för *zitten* (Lemmens 2002:108). Det går även att applicera på svenskans *sitta* såsom i *Kroken* (figuren) *sitter i väggen* (bakgrunden).

Stå-staan

Människans kroppsliga position refererar till en människas (men även i viss mån djur) stående position i sin prototypiska användning av *stå* och *staan*. Människans position är således vertikal och hon håller sig upprätt med egen kraft (+ kontroll), illustrerat i (4.12) och (4.13).

(4.12) Det *står* två kunder vid kassan.

(4.13) Er *staan* twee klanten aan de kassa.

I dessa exempel beskrivs en konkret stående position. Denna kroppsliga, konkreta och mänskliga position kan utvidgas till **befintlighet** och referera till föremål stående på sin bas eller där föremålet har ben som exempelvis en stol. Människans stående position förefaller vara en av de främsta anledningarna till verbets utvidgade betydelse till icke-mänsklig befintlighet tvärspråkligt sett (Newman 2002). Här ligger fokus främst på föremålets bas, precis som människans bas är fötterna, se (4.14) och (4.15), och inte på själva vertikaliteten. Viberg menar att svenskans *stå* anger att objektet eller föremålet typiskt har stöd underifrån (2013:147). Jakobsson benämner detta ”funktionellt upp” som innebär att när föremål är placerade med ovansidan uppåt och klara att tas i bruk används *stå* (1996:29). Detta stämmer även för nederländskans *staan* (Lemmens & Perrez 2012), se (4.14) och (4.15).

(4.14) Stolarna *står* i köket.

(4.15) De stoelen *staan* in de keuken.

I (4.14) och (4.15) är sittytan den funktionella sidan på stolen. Om stolarna ligger ner får det en speciell betydelse exempevis att någon har knuffat omkull dem: *stolarna ligger i köket*. Jakobsson menar att *stå* och *ligga* fungerar som ett dikotomiskt par och om vi betraktar stolarna som liggande ses positionen istället som ”icke funktionellt upp” (1996:35). *Stå* och *staan* blir på så vis den omarkerade positionen i (4.14) och (4.15) och gäller allmänt för kategorin möbler. Att det handlar om basen eller stöd underifrån ser man även i exemplet *tallriken står på bordet/het bord staat op tafel*. Det handlar här också om att föremåls funktionella sida aktiveras i användningen av *stå-staan* (Jakobsson 1996; Lemmens & Perrez 2012; Viberg 2013:146). Detta kan appliceras på bruksföremål i allmänhet såsom flaskor, koppar, datorer m.m. då deras normala position är stående. I jämförelse med ovan exempel får endast vertikalitet för *stå-staan* relevans när föremålets bas/funktion inte är i fokus såsom i följande exempelmeningar (4.16) och (4.17).

(4.16) Tallrikarna *står* i diskstället.

(4.17) De borden *staan* in het afdruipek.

Tallrikens vertikala position är i fokus när de står på högkant i ett diskställe eftersom detta vanligen inte är tallrikens funktionella position. Tallrikens bas och funktionella sida är den centrala betydelsen vilket återges när tallrikarna står på bordet. För vissa föremål saknas en bas och då spelar dimensioner som längd och bredd en roll. Ett exempel på detta är en bok som inte har en funktionell sida. Den kan både *stå* och *ligga* beroende på var den placeras. I en bokhylla står den vanligen och på bordet ligger den (Lemmens & Perrez 2012).

I nederländska förekommer även en användning av *staan* för att ange stor kvantitet. Samtidigt är föremålets funktionella sida fokuserad, dvs. det är burkarna som står som i satsen *de kast stond vol potjes* ’skåpet var fullt av burkar/?skåpet stod fullt av burkar’. I svenskan kan även verbet *vara* användas. Att det är fokus på föremålets funktionella sida blir tydligt vid en jämförelse med konstruktionen *de weg lag vol met takken* ’vägen låg full med grenar’ där en gren inte har en funktionell sida utan dess längd är i fokus vilket föranleder användningen av verbet *liggen/ligga*, se avsnittet om *ligga/liggen*.

Stå-staan kan även användas för att ange bokstävers, siffrors, teckens position i skriftligt material såsom i brev, texter och diagram eller på sidor, webbsidor eller tavlor, se (4.18) - (4.21).

- (4.18) Hennes adress *stod* i telefonkatalogen.
- (4.19) Haar adres *stond* in de telefoongids.
- (4.20) Det *står* på sida 5 i boken.
- (4.21) Het *staat* op pagina 5 in het boek.

Denna användning av *stå/staan* förekommer i alla germanska språk förutom i engelska (Viberg 2013:157). I dessa kontexter uppfattas bokstäver och siffror som stående på en linje. I (4.20) och (4.21) är det inte bokstäver eller siffror som fokuseras utan allmän skriftlig information av något slag. Text kan även ”stå” på en byggnad: *företagsnamnet stod på byggnaden/de naam van het bedrijf stond op het gebouw*. Det finns en skillnad mellan svenska och nederländska beträffande bilder och foton där nederländskan använder *staan* medan svenskan använder ett neutralt verb: *op de foto staan – vara med på bild*.

I nederländska kan *staan* även användas i värderande uttryck som i (4.22).

- (4.22) Dat rokje *staat* je goed.
*Den kjolen står dig bra
'Den kjolen klär dig'

Van Oosten (1984) menar att detta hänger ihop med hur människan bär upp kläder, dvs. stående. Då syns klädernas passform. I svenska skulle ovanstående mening kunna skrivas om antingen med *sitta* eller med *passa*, jfr. 4.23) och (4.24):

- (4.23) Den kjolen *sitter* bra (på dig).
- (4.24) Den kjolen *passar* dig bra.

I (4.23) används positions verbet *sitta* och man kan se det som att personen (eller del av personen) ’sitter’ snyggt i klädesplagget. Vi kommer tillbaka till detta under avsnittet om *sitta-zitten*, se (4.64).

Metaforisk användning beträffande *stå-staan* refererar till en människas position även när själva positionen är icke-fokuserad eller inte ens relevant (Lemmens & Perrez 2010:320), men

däremot finns kopplingen till att ha kontroll och använda fysisk kraft till verbet (Newman 2002:17). Detta illustreras i (4.25) och (4.26).

(4.25) Vi måste *stå* för det vi säger.

(4.26) We moeten *staan* voor wat we zeggen.

I (4.25) och (4.26) kan man härleda den prototypiska betydelsen hos *stå-staan* ur kontroll och kraft. Ytterligare exempel är: *Stå bakom något/någon – Achter iets/hiemand staan, Stå fast vid något – Stå för sina principer – Voor jouw principes staan*. Vidare finns det flera konstruktioner där nederländskan använder *staan* och svenskan *liggen* för att uttrycka samma sak: *er staat er goed/slecht voor* respektive *Det ligger bra/dåligt till*. Ytterligare exempel på när svenskans *stå* och nederländskans *staan* kan kopplas till kraft och t. o. m. framgång är uttrycket *något står och faller med det – daarmee staat of valt het*. Här kopplas att förbli upprätt till framgång och att falla till misslyckande.

Ligga-liggen

Människans kroppsliga position för *liggen* och *ligga* refererar till en människas (och för vissa djur) liggande position vilket dock inte är hennes kanoniska position. Den prototypiska betydelsen innebär att fokus ligger på horisontell position och att en liggande människa inte använder sin kraft (– kontroll), såsom i (4.27) och (4.28).

(4.27) Barnet *ligger* i sängen.

(4.28) Het kind *ligt* in bed.

Befintlighet som betydelsesdomän har horisontell position i fokus och framför allt om föremålet saknar en bas och är löst till sin struktur såsom kläder, dukar, papper, illustrerat i (4.29) och (4.30).³

(4.29) Servetten *ligger* på bordet.

(4.30) Het servet *ligt* op tafel.

En servett är förhållandevis lös till sin struktur och kan vikas eller knögglas ihop och har därmed ingen typisk bas. Av den

anledningen används *ligga/liggen* för att ange horisontell position. Att den horisontella positionen är i fokus ser man även i exempelmeningen med bestick i (4.8) *Besticken ligger i lådan*. De varken står eller sitter men de kan ligga på exempelvis bordet, eftersom ingen naturlig funktionell sida existerar. Ett annat exempel är *det låg en massa grenar på vägen/er lagen allemaal takken op de weg*. En gren skulle kunna *stå* ut från trädets stam men i detta fall befinner sig grenarna/de takken på marken. De har förlorat sin funktionella, naturliga position och befinner sig på marken. Även för föremål eller entiteter som består av flera delar eller partiklar ligger fokus på horisontell position såsom i (4.31) och (4.32).

(4.31) Det *ligger* smulor på bordet.

(4.32) Er *liggen* kruimels op tafel.

I (4.31) och (4.32) impliceras att figuren (smulor/kruimels) ligger utspridda på ett ordnat sätt (jfr. med uttrycket *ligger och skräpar*).

Användningen av *ligga-liggen* gäller i det följande runda eller symmetriska föremåls befintlighet som varken kan definieras utifrån horisontell eller vertikal position (Lemmens & Perrez 2010:323; Lemmens & Perrez 2012). Detta kan exemplifieras i en kontext där figuren är en *boll* mot bakgrunden *gräs* eller ett *äpple* på ett *bord*, se (4.33) och (4.34).

(4.33a) Bollen ligger i gräset.

(4.33b) De bal *ligt* in het gras.

(4.34a) Äpplet *ligger* på bordet.

(4.34b) De appel *ligt* op tafel.

Svenskans *ligga* kan även användas för att beskriva olika sorters föremåls position i ett mindre, delvis slutet utrymme. Det s.k. behållare-schemat aktiveras, jfr. (4.35) och (4.36).

(4.35) Isbiten *ligger* i glaset. (delvis slutet utrymme)

(4.36) Plånboken *ligger* i väskan. (slutet utrymme)

I (4.35) och (4.36) är det inte främst föremålets form som föranleder användningen av *ligga* i de svenska meningarna utan att de befinner sig i ett slutet eller delvis slutet utrymme (containment). Exempelmeningar som *nycklarna ligger i fickan* visar att varken

föremålets fasthet eller konsistens spelar roll. I nederländska är det positions verbet *zitten* som aktiveras hos behållare-schemat. I ovanstående exempelmeningar (4.35) och (4.36) aktiveras således *zitten* vilket diskuteras under avsnittet om *sitta-zitten*. Svenskans användning av *ligga* kallar vi behållare-*ligga*.

Ligga-liggen används för att ange ett områdes, stads eller byggnads befintlighet på en horisontell linje eller skala, dvs. en sorts geografisk position. Man kan också se det som att ett område är täckt av en stad eller byggnad, illustrerat i (4.37 – 4.40).

- (4.37) Skolan *låg* framför oss.
- (4.38) De school *lag* voor ons.
- (4.39) Stockholm *ligger* vid Mälaren.
- (4.40) De haven van Rotterdam *ligt* aan de Noordzee.
'Rotterdams hamn ligger vid Nordsjön'

I (4.37) är det inte själva skolan som konkret byggnad som fokuseras utan en geografisk position, en plats, där man befinner sig i skolan. Jakobsson menar att svenskans *ligga* fungerar som omärkt positionsverb för angivande av geografisk position (1996:35).⁴ Denna användning är frekvent i svenskan (Viberg 2013:153) vilket även stämmer för nederländskan. Vid en jämförelse mellan *ligga-liggen* och *stå-staan* används det senare för att fokusera på själva byggnaden såsom i (4.41) och (4.42).

- (4.41) Det *står* ett hus på berget.
- (4.42) Er *staat* een huis op de berg.

I (4.41) och (4.42) är det inte en allmän geografisk position som fokuseras utan byggnadens konkreta bas eller funktionella sida som är i fokus och då används just *stå-staan*. Enligt Viberg är användningen av svenskans *stå* i kombination med byggnader o.dyl. mindre frekvent (2013:148). I vissa fall förefaller byggnadens funktion i kombination med geografisk position att göra sig gällande snarare än byggnadens bas. I dessa konstruktioner används *ligga* framför *stå* som i *biblioteket ligger i innerstan*. På nederländska är både *zijn* 'vara' och *liggen* möjliga i denna kontext: *de bibliotheek is/ligt in de binnenstad*. För båda språken aktiveras för *ligga/liggen* också en skala som rör kvantitativa

aspekter i exempel som *Lönen ligger runt 30 000 /Het salaris ligt rond de 30 000*.

Den utvidgade betydelsen av *ligga-liggen* till den metaforiska betydelsesdomänen gäller ofta abstrakt bakgrund såsom ansvar, problem, tillstånd. I den metaforiska domänen märks de största skillnaderna mellan språken, se (4.43) och (4.44).

- (4.43) *Zij winnen en wij liggen eruit.*⁵
'De vinner och vi är utslagna'
- (4.44) Vi vann mycket pengar men vi *ligger* lågt med beloppet.
'Wij hebben veel geld gewonnen maar we houden ons gedekt over het bedrag'

I verbets antropocentriska betydelse ingår elementet – kontroll (dvs. vid liggande position finns kopplingar till inaktivitet och negativa händelser) vilket skulle kunna förklara de metaforiska uttrycken i (4.43) och (4.44). Vid en närmare betraktelse av den metaforiska domänen med *ligga* och *liggen* kan vissa uttryck benämnas metaforisk behållare (jfr. Lemmens & Perrez 2010:328), såsom i (4.45) – (4.47).

- (4.45a) Det *ligger* inte i hans natur.
(4.45b) Het *zit* niet in zijn natuur/het *ligt* niet in zijn aard.
(4.46a) Problemet *ligger* hos henne.
(4.46b) Het probleem *zit/ligt* bij haar.
(4.47a) Det *ligger* mig i fatet.
(4.47b) Het *zit* me dwars.
'Det retar mig'
- (4.48a) Det kan aldrig *ligga* på henne att lösa problemet.
(4.48b) Het kan nooit aan haar *liggen*.

I exemplen ovan aktiveras ibland både *liggen* och *zitten* i nederländskan vilket inte gäller för svenskan. I (4.48) anger *liggen/ligga* betydelsen av att problemet o.dyl. är som en tyngd för det mänskliga subjektet. Den metaforiska behållaren kan kopplas till behållare-*ligga* som nämnts tidigare för svenskan under avsnittet om befintlighet (se exempelvis (4.35) – (4.36)).

För *ligga-liggen* kan en tidslinje som beskriver en abstrakt tidsaspekt aktiveras. Denna tidsaspekt i form av en abstrakt

tidpunkt kan ligga bakom eller framför människan som i (4.49) eller för att beskriva en händelse i nuet som i (4.50).

- (4.49a) Det *ligger* i det förgångna
 (4.49b) Het *ligt* in het verleden.
 (4.50) Det *ligger* i tiden.
 'Het is iets van deze tijd'

Sitta-zitten

Människans kroppsliga position för *zitten* och *sitta* refererar till en människa (eller djur) i sittande position. Den prototypiska betydelsen innebär en position mellan *stå* och *ligga*. Människan använder sin kraft för att hålla sig upprätt i sittande position. Detta drag är mindre framträdande i jämförelse med stående position men mer framträdande i jämförelse med liggande position. *Sitta-zitten* illustreras i (4.51) – (4.54).

- (4.51) *Sitt* fint! (till en hund)
 (4.52) *Ga zitten!* (till en människa eller hund)
 (4.53) Familjen *sitter* till bords.
 (4.54) De familie *zit* aan tafel.

Befintlighet som betydelsesdomän kan relateras till framför allt två föreställningsscheman: *behållare* och *kontakt* (se avsnittet om positionsverbens semantiska nätverk).

Behållare-schemat i relation till ett mänskligt subjekt uppfattas som att en människa (figuren) befinner sig i en grupp av människor eller ett sammanhang. Detta kan beskrivas som deltagande i å ena sidan ett formellt sammanhang där *zitten-sitta* refererar till att inneha en befattning, exempelvis i en styrelse eller regering, och å andra sidan deltagande under tvång, som i ett fängelse, jfr. (4.55) - (4.56) med (4.57) - (4.58).

- (4.55) Det *sitter* 10 personer i styrelsen.
 (4.56) Er *zitten* 10 personen in het bestuur.
 (4.57) Förbrytaren *sitter* i fängelse.⁶
 (4.58) De misdader *zit* in de gevangenis.

Exempelmeningarna ovan anger befintlighet även om man kan förmoda att en konkret sittande position förekommer i exempelvis

en styrelse. Det är dock inte i fokus. Här aktiveras betydelsen deltagare i ett sammanhang.⁷ En centralstation eller ett väntrum fyller inte den funktionen och en sats såsom *det sitter mycket folk i stationshallen* anger ett tydligt konkret sittande, inte deltagande i ett sammanhang av något slag som i (4.55) – (4.58). I presenteringskonstruktionerna *de finns många människor i stationshallen/er zijn veel mensen in de stationshal* används *finns* respektive *zijn* för att ange befintlighet och är den ommarkerade konstruktionen.

Att det inte främst handlar om mänsklig position i exemplen (4.55) – (4.58) blir tydligt i en jämförelse med exempel där svenska och nederländska skiljer sig åt. I exempelmeningarna i (4.59) och i (4.60) använder svenska *gå i skolan* medan nederländska använder *op school zitten*, jfr.

- (4.59) De *går* i skolan.
 (4.60) Ze *zitten* op school.
 ‘*De sitter på skolan’

I dessa satser handlar det inte om ett konkret sittande i skolan utan att eleverna under en längre period befinner sig i en skolmiljö. Svenska kan använda verbet *gå* för att uttrycka befintlighet över tid på en plats: eleverna befinner sig i skolvärlden under en längre period och bruket av rörelseverbet *gå* kan ses som en abstrakt rörelse i tiden. Här aktiveras tidschemat i svenska, inte behållare-schemat. Nederländskans positionsverb *zitten* fungerar i (4.60) som exemplen ovan i (4.55) – (4.58) och uttrycker befintlighet i en grupp av människor i ett formellt sammanhang, dvs. behållare-schemat aktiveras.

Icke-mänskliga subjekt som utgör konkreta föremål eller icke fasta entiteter som vätskor, socker eller sand aktiverar nederländskans *zitten* när bakgrunden är någon sorts behållare. I (4.61-4.63) aktiveras således behållare-schemat.

- (4.61a) Er *zit* wijn in het glas.
 (4.61b) Det *finns/är* vin i glaset.
 (4.62a) Het boek *zit* in de tas.
 (4.62b) Boken *ligger* i väskan.
 (4.63a) De muntjes *zitten* in mijn zak.
 (4.63b) Mynten *ligger* i fickan.

Tydligt är att behållare-schemat inte föranleder användningen av *sitta* i svenskan när det gäller konkreta föremål i ett slutet utrymme. Istället aktiverar behållare-schemat *ligga* i (4.62b) – (4.63b) ovan. I avsnittet om *ligga* har denna användning fått benämningen behållare-*ligga*. För flytande vätskor och andra icke fasta entiteter används existensverben *finnas* eller *vara*, som i (4.61b), för att ange befintlighet.

Lemmens (2002) anger att *zitten* i nederländska kan aktiveras i en utvidgad betydelse relaterat till kläder som i (4.64).

(4.64) Deze jurk *zit* lekker/fijn/goed.

Detta beskrivs som att *zitten* uttrycker att personen (eller del av personen) 'sitter' bekvämt/snyggt i klädesplagget (Lemmens 2002:1113-1114). För dessa konstruktioner aktiveras även det s.k. kontakt-schemat där kläderna/tyget har *kontakt* med människans kropp. Här överensstämmer nederländska med svenska, jfr. (4.65).

(4.65) Den här klänningen *sitter* bekvämt/snyggt/bra.

Konstruktionen i (4.64) går att jämföra med bruket av *staan* i exempelmeningen i (4.22): *dat rokje staat je goed*. En snarlik konstruktionen är nederländskans *deze stoel zit lekker* 'den här stolen sitter bekvämt' som anger att stolen är bekväm men även att personen i stolen sitter bekvämt. Stolen blir en sorts förlängning av kroppen. Satsen kan parafraseras på svenska med konstruktionen *den här stolen är bekväm att sitta i*.

Kontakt-schemat, som nämndes ovan, kan aktivera *zitten-sitta*. Det handlar om konkreta föremåls *kontakt*, dvs. kontakt mellan figur och bakgrund som båda är konkreta, illustrerat i (4.66)–(4.67).

(4.66a) De vlekken *zaten* nog op de broek.

(4.66b) Fläckarna *satt* forfarande på byxorna.

(4.67a) Hier *zit* er nog wat!

(4.67b) Här *sitter* det lite kvar!

Vi kan benämna detta kontakt-*zitten/sitta*. Jacobsson (1996:36-39) hänvisar till föreställnings-schemat koppling i betydelsen

angjord för svenskans *sitta* i satser som i (4.66a) – (4.67b) med negativ funktion eftersom fläckarna är ett oönskat resultat av att någon har spillt exempelvis dryck eller mat. Viberg benämner detta *attachment* för svenskan (2013:159 ff). I uttryck med *sitta fast* och *vastzitten* aktiveras också kontakt-schemat: *hon sitter fast i bilkönlzj zit in de files vast*. I vissa fall tycks även behållare-schemat vara aktiverat samtidigt som i (4.68).

(4.68a) Nyckeln *sitter* i låset.

(4.68b) De sleutel *zit* in het slot.

Exempelmeningarna i (4.68) anger att ett föremål sitter fast i ett slutet eller delvis slutet utrymme. Här kan man med fog hävda att främst kontakt-schemat är aktiverat.

I svenskan kan både *sitta* och *hänga* användas när figuren har kontakt med bakgrunden. I nederländskan används endast *hangen* 'hänga', jfr. (4.69).

(4.69a) Lappen *sitter/hänger* på anslagstavlan.

(4.69b) Het papiertje *hangt* op het prikbord.

I (4.69a) och (4.69b) är inte behållare-schemat aktiverat till skillnad mot (4.68). I nederländska och svenska kan dock *zitten-sitta* användas om kontakten mellan figuren och bakgrunden är heltäckande, vilket alltså inte är fallet i (4.69) där lappen inte sitter tätt mot bakgrunden (=anslagstavlan). I (4.70) är figuren, *etikett*, limmad på bakgrunden, *flaskan*.

(4.70a) Het etiketje *zit* op de fles.

(4.70b) Etiketten *sitter* på flaskan.

Kontakt-schemat är även aktiverat i exempelmeningen *er zat bloed op de lakens – det fannslvar blod på lakanen*. Den nederländska meningen kan formuleras på följande sätt: Vätskan X har fastnat på underlaget Y. Detta påminner om bruket av behållare-*zitten* i (4.61) där entiteten också är en vätska. Återigen blir det tydligt att svenskan inte använder *sitta* i relation till icke fasta entiteter utan istället används verben *finnas* eller *vara*.

I relation till kontakt-schemat kan även betydelsen omslutning nämnas (Van Staden, Bowerman & Verhelst 2006:498). Det

föranleder bruket av både *sitta* och *zitten* i relation till exempelvis ett halsband som i *halsbandet sitter hårt/tätt runt halsen/de ketting zit strak om zijn nek*. En halskedja hänger vanligtvis runt halsen men om det är mer kontakt mellan hals och halsband än vid en löst hängande halskedja aktiveras *zitten-sitta*.

En annan skillnad mellan nederländska och svenska utgör betydelsen negativt utrymme. Van Staden, Bowerman & Verhelst (2006:497) benämner detta *negative space* för nederländskan, som i (4.71a).

(4.71a) Er *zit* een gat in haar broek.

(4.71b) Det *finns*/är ett hål i hennes byxor.

Figuren i (4.71a), dvs. själva hålet, är det negativa utrymmet vilket föranleder bruket av *zitten* medan svenskan använder något av existensverben *finnas* eller *vara* i (4.71b).

I nederländskan och svenskan kan även vistelse, dvs. att befinna sig över tid på en viss geografisk plats, uttryckas med *zitten-sitta* som i (4.72).

(4.72a) Ik *zit* al een tijdje in de hoofdstad.

(4.72b) Jag *sitter* sedan en tid tillbaka i huvudstaden.

I (4.72a) och (4.72b) betyder *zitten-sitta* att befinna sig på en plats under en viss tid. Den svenska satsen i (4.72b) är mer markerad och det handlar inte om neutral befintlighet. Jakobsson nämner att denna användning refererar till att befinna sig på en uppehållsort under utförandet av uppdrag (1996:51). Det är alltså återigen inte fokus på ett konkret sittande och kan jämföras med exempelmeningarna i (4.55) – (4.58). Dock förekommer denna konstruktion mer produktivt i nederländskan såsom i *de familie zit op vakantie in Engeland* 'familjen har semester i England/är på semester i England' eller *zij zit in New York voor zaken* 'hon befinner sig i New York i affärer'.

Fysiskt förnimmelse såsom smärta kan också kopplas till användningen av *sitta* och *zitten* (se också Jakobsson 1996). Känslor är abstrakta men i detta fall handlar det om konkret, fysisk smärta som i exempelmeningarna för svenska i (4.73) och för nederländska i (4.74), inte om metaforisk betydelse.

- (4.73a) Var *sitter* smärtan?
 (4.73b) Smärtan *sitter* i magen.
 (4.74a) Waar *zit* de pijn?
 (4.74b) De pijn *zit* in de maag.

I dessa exempelmeningar är kroppen behållaren där smärtan finns i någon kroppsdel, som här i magen. Detta kan även gälla ett specifikt organs placering i kroppen: *lungorna sitter bakom bröstbenet/de longen zitten achter het borstbeen*.

Metaforisk betydelsesdomän är produktiv för båda språken. Många konstruktioner kan benämnas metaforisk behållare där en eller två entiteter är abstrakta (se Lemmens & Perrez 2010:328). Få överensstämmelser finns mellan nederländska och svenska i bruket av positionsverb här. Vidare används *sitta-zitten* för att uttrycka känslor och kunskap av olika slag i båda språken. I vissa fall använder nederländskan *zitten* och motsvarigheten på svenska konstrueras med något av de andra två positionsverben, med *vara* eller en annan konstruktion. Det motsatta förhållandet förekommer också. Därför presenteras exemplen per språk för att ge en bild av hur *zitten* respektive *sitta* kan användas men den är långt ifrån heltäckande. I (4.75a) - (4.800a) ges exempel med nederländskans *zitten* med de svenska översättningarna i (4.75b) - (4.80b).

- (4.75a) Het *zit* er dik in.
 (4.75b) 'Det är mycket väl möjligt'
 (4.76a) Het *zit* in de familie.
 (4.76b) 'Det ligger i släkten'

Typiskt för metaforisk domän är att konstruktionerna ofta är idiom och har en betydelse som inte går att härleda ur uttryckets olika delar, dvs. uttrycket är inte genomskinligt (Lemmens & Perrez 2010, Verstraten 1992). De nederländska exempelmeningarna med *zitten* i (4.77) - (4.80) är idiom.

- (4.77a) Peter heeft Sandra hoog *zitten*.
 (4.77b) 'Peter håller Sandra högt'
 (4.78a) De conferentie *zit* erop.
 (4.78b) 'Konferensen är avslutad'
 (4.79a) Op het eerste zicht zie ik dat niet *zitten*.

- (4.79b) 'Till att börja med tror jag inte på det'
 (4.80a) Daar *zit* ik nog mee.
 (4.80b) 'Det grubblar jag fortfarande på'

Följande exempel med *sitta* i (4.81a) – (4.85a) är representativa för den metaforiska domänen i svenskan. I (4.81b) – (4.85b) ges de nederländska översättningarna.

- (4.81a) Bekännelsen *satt* långt inne.
 (4.81b) 'De bekentenis kwam er met moeite uit'
 (4.82a) Det *sitter* i väggarna.
 (4.82b) 'Dat is traditie'
 (4.83a) Nu *sitter* vi verkligen i klistret.
 (4.83b) 'Nu *zitten* we echt in de puree'
 (4.84a) Det *skulle* sitta fint!
 (4.84b) 'Dat zou lekker zijn'
 (4.85a) Det *sitter* som en smäck!
 (4.85b) 'Dat heb ik goed onder de knie'

Vara-zijn

Det framgår i beskrivningen av positionsverben i svenska och nederländska hur dessa används för att beskriva mänskliga subjekts och föremåls/entiteters befintlighet. Det finns dock ett flertal kontexter när verbet *zijn* 'vara' kan användas. Van Staden, Bowerman & Verhelst (2006:494) anger att nederländskans *zijn* istället för *staan* eller *liggen* används vid *var-frågor*, se (4.86) – (4.87).

- (4.86) Waar *zijn* mijn schoenen?
 'Var är mina skor?'
 (4.87) Waar *is* mijn bril?
 'Var är mina glasögon?'

I (4.86) och (4.87) saknas en bakgrund som anger var figuren är förankrad i rummet i jämförelse med en deklarativ sats där antingen *staan* som i *mijn schoenen staan in de hal* 'mina skor står i hallen' används eller *liggen* som i *mijn bril ligt op tafel* 'mina glasögon ligger på bordet'. *De hal* respektive *tafel* utgör bakgrunden i dessa satser. För svenskan fungerar både *vara*, *stå* respektive *ligga* i dessa satser, jfr. (4.88) och (4.89).

(4.88) Var är/*står* mina skor?

(4.89) Var är/*ligger* mina glasögon?

Om bakgrundens storlek uppfattas som stor i förhållande till figuren blir bakgrunden irrelevant och då kan även *zijn* användas i vissa kontexter (Van Staden, Bowerman & Verhelst (2006:495). Det stämmer även in på svenskan, jfr. (4.90).

(4.90a) Haar meubels *zijn/staan* nog in Berlijn.

(4.90b) Hennes möbler är/*står* fortfarande i Berlin.

I (4.90) är bakgrunden, *Berlin*, relativt stor i förhållande till möblernas position och bruket av ett positionsverbet *staan-stå* blir fakultativt.

I presenteringskonstruktioner har *sitta* och *zitten* inte utvidgad betydelse utan anger en konkret sittande position: *det sitter många människor i väntrummet/er zitten veel mensen in de wachtkamer*. Om man endast vill ange att människor befinner sig i väntrummet används verbet *vara* respektive *zijn*, jfr. (4.91).

(4.91a) Det är många människor i väntrummet.

(4.91b) Er *zijn* veel mensen in de wachtkamer.

I en jämförelse mellan satserna i (4.91) och (4.92) framgår att *sitta* respektive *zitten* har en annan funktion, jfr.

(4.92a) Hon *sitter* i regeringen.

(4.92b) Zij *zit* in de regering.

Exempelmeningarna i (4.92a) och (4.92b) anger att det mänskliga subjektet har en funktion och befinner sig i styrelsen för att utföra ett uppdrag och är det ommarkerade verbet. Exempelmeningarna i (4.91a) och (4.91b) anger endast befintlighet och om man byter ut *vara* respektive *zijn* mot *sitta* respektive *zitten* skiftar betydelsen till konkret sittande position.

Sammanfattning

Ur positionsverbens prototypiska antropocentriska användning kan många utvidgade betydelser härledas. De utvidgade betydelserna kan kopplas till domänerna befintlighet och metaforisk

användning. Nederländska och svenska uppvisar både likheter och skillnader vad gäller dessa två domäner. Störst överlappande bruk kan observeras för nederländskans *staan* och svenskans *stå*. Föremålets funktionella sida och att det stöds underifrån aktiverar användningen av verbet. Vad gäller *liggen* – *ligga* är det den horisontella positionen som är i fokus vilket är kopplat till föremålets längd eller utbredning. Dock skiljer sig nederländskan och svenskan åt i det att behållare-schemat främst aktiveras för svenskans *ligga*, inte för nederländskans *liggen*. I nederländskan är det istället för *zitten* som behållare-schemat aktiveras i större utsträckning när föremålets bas inte främst är i fokus utan när föremålet/entiteten befinner sig i ett slutet utrymme som kan vara konkret eller abstrakt. I de fall svenskan inte använder *sitta* för motsvarande satser på nederländska tas *ligga* eller existensverb som *finnas* eller *vara* i bruk. I Vibergs undersökning av positionsverb i ett antal språk är det just de germanska språkens bruk av motsvarigheten till svenskans *sitta* i kombination med icke-mänskliga subjekt där språken uppvisar störst skillnader sinsemellan (2013:159). Verbens metaforiska betydelser skiljer sig dock störst åt mellan nederländska och svenska och som språkinlärare måste dessa uttryck ofta läras in som separata lexikala enheter.

Noter

1. De nederländska och italienska exempelmeningarna i detta avsnitt kommer från en artikel som diskuterar hur det nederländska språket som *satellite-framed* skiljer sig från italienskan som *verb-framed* (Ross 2016:78).
2. Det som har utsträckning i rummet och som kan observeras räknas som konkret, exempelvis människor, djur och saker. Det som inte har utsträckning i rummet räknas som abstrakt såsom känslor och tankar.
3. Lemmens (2002) benämner dessa entiteter *non-rigid objects*.
4. Van Staden, Bowerman & Verhelst nämner att *zitten* i undantagsfall kan ange geografisk position såsom i *de bakkerij zit op de hoek* (= *bageriet sitter på hörnet) 'bageriet ligger på hörnet'. Denna

användning fungerar endast om figuren utgör en verksamhet som har en funktion (2006:499).

5. *Eruit liggen* kan även betyda *vara i onåd*.

6. Om anstaltens namn anges används prepositiven *på* som i *de sitter på Ulleråker*.

7. Verben *stå-staan* och *ligga-liggen* har en liknande funktion i vissa lexikaliserade uttryck såsom i svenskans *stå i bostadskön*, *stå med på listan* och *ligga i lumpen* respektive i nederländskans *op de lijst staan* 'stå med på listan' och *hij lag op de Veluwe* 'han låg i lumpen på Veluwe'. I dessa satser är det uppenbart inte positionen det handlar om utan befintlighet i form av deltagande i ett specifikt sammanhang.